

Моя профессиональная
карьера

ISSN

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER

ISSN

2782-4365

Проверить
номер:

Научно-образовательный электронный журнал

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ

Выпуск №68-4 (том 2)
(ноябрь, 2025)

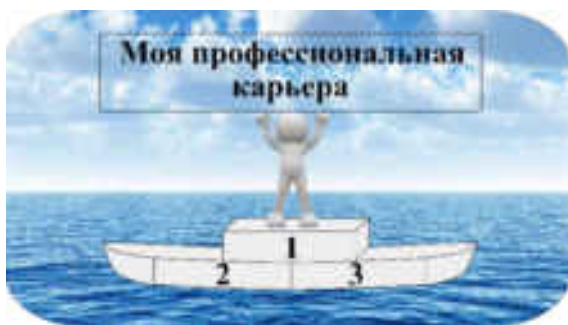

Google
Scholar

Периодичность выпуска: 1 раз в неделю

Сайт: mpcareer.ru/oinv21veke. Почта: obrmppcareer@mail.ru

Международный научно-образовательный
электронный журнал
«ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ»

ISSN 2782-4365

УДК 37

ББК 94

**Международный научно-образовательный электронный журнал
«ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». Выпуск №68-4 (том 2) (ноябрь,
2025). Дата выхода в свет: 01.12.2025.**

Журнал объединяет авторов на территории стран СНГ и помогает обмениваться передовыми научно-образовательными исследованиями.

Содержит научные статьи отечественных и зарубежных авторов по экономическим, техническим, философским, юридическим и другим наукам.

Миссия научно-образовательного электронного журнала «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ» состоит в поддержке интереса читателей к оригинальным исследованиям и инновационным подходам в различных тематических направлениях, которые способствуют распространению лучшей отечественной и зарубежной практики в интернет пространстве.

Целевая аудитория журнала охватывает работников сферы науки и образования (педагоги, учителя, ученые, преподаватели, научные сотрудники, бакалавры, магистранты, аспиранты).

Материалы публикуются в авторской редакции. За соблюдение законов об интеллектуальной собственности и за содержание статей ответственность несут авторы статей. Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов статей. При использовании и заимствовании материалов ссылка на издание обязательна.

© ООО «МОЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КАРЬЕРА»

© Коллектив авторов

Mirzayev Ibrohim Ilxomovich 10-11 YOSHLI MAKTAB O'QUVCHILARIDA HARAKATLI O'YINLAR ORQALI JISMONIY SIFATLARNI RIVOJLANTITRISH	285
Safarov Aminjon Sunnatullo o'g'li 12-13 YOSHLI FUTBOLCHILARNING MASHG'ULOT JARAYONINI TASHKIL ETISHDA O'YIN MASHQLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI	289
Олтаев Ш.С. РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА ТИЖОРAT БАНКЛАРИ ОРҚАЛИ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ КОРХОНАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ	295
Олтаев Ш.С. РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА ТИЖОРAT БАНКЛАРИ ФАОЛИЯТИГА ИННОВАЦИОН ТЎЛОВ ИНСТРУМЕНТЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ	304
Олтаев Ш.С. АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИДА КАПИТАЛНИ БЮДЖЕТЛАШТИРИШ АМАЛИЁТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИННОВАЦИОН ЙЎЛЛАРИ	310
Олтаев Ш.С. БАНК ТИЗИМИНИНГ ИҚТИСОДИЙ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИНСТИТУЦИОНАЛ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ИННОВАЦИОН ЙЎЛЛАРИ	319
Олтаев Ш.С. МАМЛАКАТ БАНКЛАРИНИНГ ХАЛҚАРО РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ	325
Abdullayeva Sitora Farhodovna TA'LIM SOHASIDAGI XALQARO HAMKORLIK	333
Owezsahedow Saparmyrat, Akmyradova Gulpam PREPARATION OF FIRE-RESISTANT CONSTRUCTION MATERIALS WITH THE ADDITION OF BIOACTIVE SUBSTANCES	337
Sotvoldiyev Akramxon, Bo'riboyev Abdubannob O'ZBEKISTON VA JAXON HAMJAMIYATI	342
Atamyrat Altyyev, Ovezdurdyeva Gulnar RECYCLING WASTE SULFUR IN CHEMICAL PRODUCTION	355
Umarov Karim Sa'dullayevich BESH TASHABBUS OLIMPIADASIGA TALABA YOSHLARNI TAYYORLASH USULLARI	361
Sultonov Burxoniddin, Sharipova Saboxon Abdillajonovna INGLIZ XALQINING MADANIY QADRIYATLARI VA ULARNING ZAMONAVIY HAYOT TARZIGA TA'SIRI	365

ФИО автора(-ов): *Олтаев Ш.С. – СамИСИ доценти, и.ф.н.*

Название публикации: «АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИДА КАПИТАЛНИ БЮДЖЕТЛАШТИРИШ АМАЛИЁТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИННОВАЦИОН ЙЎЛЛАРИ»

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарув, капитални бюджетлаштириш жараёни ва инвестицион рискларни баҳолашнинг назарий ҳамда амалий жиҳатлари таҳлил қилинган. Халқаро тажрибада кенг қўлланиладиган корпоратив баҳолаш инструментларининг миллий амалиётда жорий этилиш ҳолати, мавжуд муаммолар ва уларни бартараф этиш йўллари асослаб берилган. Шунингдек, капитални бюджетлаштиришнинг асосий тамойиллари, инвестицион рисклар таъсирини баҳолашнинг зарурияти, молиявий қарорлар қабул қилишда менежментнинг роли ҳамда акциядорлик жамиятларида молиявий бошқарув тизимини такомиллаштиришнинг долзарб жиҳатлари ёритилган. Тадқиқот натижалари акциядорлик жамиятларида молиявий барқарорликни ошириш ва инвестицион фаолиятни такомиллаштиришда методологик асос бўлиб хизмат қилади.

Калит сўзлар. Корпоратив бошқарув, капитални бюджетлаштириш, инвестицион рисклар, молиявий менежмент, молиявий барқарорлик, рискларни бошқариш, диверсификация, акциядорлик жамиятлари, молиявий кўрсаткичлар, инвестицион қарорлар.

Кириш. Сўнгги йилларда Ўзбекистон акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарув тизимини модернизация қилиш, халқаро стандартлар асосида корпоратив баҳолаш амалиётини йўлга қўйиш ва компаниялар фаолиятининг шаффофлигини ошириш бўйича кенг қамровли ислохотлар амалга оширилмоқда. Бироқ, халқаро амалиётда компанияларни прогностик баҳолашда кенг қўлланиладиган корпоратив баҳолаш инструментларининг амалиётга тўлиқ татбиқ этилмагани, молиявий қарорлар қабул қилишда инвестицион рискларни баҳолаш методологиясининг етарли даражада ривожланмаганлиги ҳозирги

пайтда долзарблигича қолмоқда. Хусусан, капитални бюджетлаштириш ва молиявий рискларни бошқариш бўйича замонавий ёндашувларни корпоратив сектор амалиётига жорий этиш акциядорлик жамиятларининг молиявий барқарорлигини оширишда муҳим ўрин тутди. Шу маънода инвестицион рискларнинг компания молиявий фаолиятига таъсирини баҳолаш ва самарали бошқариш масалаларини чуқур ўрганиш эҳтиёжи кучайиб бормоқда.

Бугунги кунда мамлакатимизда акциядорлик жамиятлари корпоратив бошқарув механизмини ривожлантириш борасида кўплаб ижобий ўзгаришларга эга бўлган бўлсада, бироқ халқаро амалиётда компаниялар истикболини прогноз қилишда кенг фойдаланиладиган корпоратив баҳолаш инструментларини жорий этишнинг амалдаги ҳолати бўйича ижобий хулосага келиш қийин. Айнан молиявий қарорлар қабул қилишда инвестицион рискларни баҳолаш, корпоратив баҳолаш механизмини муҳим элементларидан бири ҳисобланади. Компаниялар фаолиятига молиявий рисклар таъсирини баҳолаш назариясини ишлаб чиқишда эришилган ютуқларга қарамай, кўплаб муаммолар ҳал этилганича йўқ, уларни ҳал қилиш методологияси ва услубий базаси амалиёт талабларидан ортда қолмоқда, ҳамда асосий ёндашувлар ва масалалар бўйича фикрлардаги фарқлар кузатилмоқда. Тан олиш лозимки, ҳозирги кунга қадар айнан инвестицион рискларни акциядорлик жамиятлари молиявий фаолиятига таъсирини баҳолаш методологияси илмий тадқиқот ишларда кенг ўрганилмаган. Шунинг учун, инвестицион рискларни акциядорлик жамиятлари молиявий фаолиятининг алоҳида йўналишлари бўйича таъсирини баҳолашнинг услубий жиҳатларини тадқиқ этиш долзарб масалалардан бири саналади. Акциядорлик жамиятларида молиявий менежмент тизимини такомиллаштиришнинг зарурияти бугунги кунда ташқи муҳитдаги ўзгаришларга мос равишда компаниялар молиясини бошқариш сиёсатини мувофиқлаштириш, молиявий менежментнинг халқаро замонавий услубиятини жорий этиш, компания фаолиятидаги долзарб масала ҳисобланган молиявий таъминотининг қўшимча манбаларини шакллантиришда молия бозори билан муносабатларни ривожлантириш кабиларда намоён бўлади.

Капитални бюджетлаштириш (инвестиция бюджети, инглизча “capital budgeting”) - бу компаниялар капитал лойиҳаларга, яъни амалга ошириш муддати бир йил ёки ундан ортиқ бўлган лойиҳаларга сармоя киритиш тўғрисида қарор қабул қилиш учун фойдаланадиган жараён. Бу жараён асосан молиявий таҳлилчилар томонидан фойдаланиладиган фундаментал таҳлилнинг муҳим йўналишларидан бири ҳисобланади. Айтиб ўтиш керакки, молиявий экспертлар томонидан аниқланган молиявий коэффициентлар нафақат акциядорлик жамиятлари молиявий масалалари бўйича масъул менежерлар балки инвестор ва акциядорлар учун ҳам муҳим ахборот таъминот манбаи ҳисобланади. Шунингдек, капитал қўйилмалар бюджетини самарали бошқарилиши компанияни истикболдаги молиявий ҳолатини белгилаш билан бирга, узоқ муддатли активларнинг етарлилигини таъминлашда муҳим ўрин тутди.

Аксарият хорижий адабиётларда капитални бюджетлаштириш инвестицияларни баҳолаш сифатида ҳам ёндашилган ҳолда таъриф берилади ҳамда компания томонидан бюджетлаштириш жараёнида қайси асосий воситаларни модернизация қилиш ёки қайси лойиҳага инвестициялар мос келишига доир қарор қабул қилинади. Мазкур жараёнда, ҳар бир лойиҳа бўйича якуний молиявий натижалар муқобил усуллар ёрдамида ҳисоблаб чиқилади ҳамда бошқарув органлари томонидан ижро органлари билан келишган ҳолда тегишли қарорларни қабул қилиш назарда тутилади.

Капитални бюджетлаштириш бизнес тамойилларини такомиллаштиришга хизмат қиладиган бир қанча хусусиятларга эга:

Киритилган инвестицияларнинг узоқ давр мобайнида қопланиши. Корхона томонидан маълум лойиҳалар бўйича киритилган сармоя, истикболда самарадорлик ва фойдага эга бўлиши табиийки маълум йилларни талаб қилади. Бунда асосий эътибор молиявий менежерлар томонидан киритилган сармоялар бўйича халқаро умумэътироф этилган усуллар орқали самарадорлик кўрсаткичларни прогнозини ишлаб чиқишни ва амалиётга тадбиқ этишни тақозо этади.

Киритилган инвестицияларнинг юқори даромадга эга бўлиши. Албатта ҳар қандай инвестор томонидан маълум лойиҳага киритилган сармоянинг даромадлилиги асосий мақсад сифатида белгиланади. Бунда ҳар бир қилинган сармоянинг истиқболда қанча миқдорда даромад келтириш масаласига алоҳида аҳамият қаратилиб, молиявий натижаларга таъсир этувчи риск омиллари таҳлил қилинади.

Лойиҳалар бўйича даромадлилиikka таъсир этувчи риск омилларини ҳисобга олиш. Ҳар қандай қабул қилинадиган инвестицион лойиҳалар маълум маънода тизимли ва тизимсиз рисклар таъсири остида бўлиб, бунда инвестицион рискларни бошқариш масаласига алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Фикримизча капитални бюджетлаштириш жараёнида қуйидагиларга алоҳида эътибор қаратиш лозим;

биринчидан, капитал қўйилмаларга доир қарорларни бекор қилиш ёки уларга ўзгартириш киритишлар акциядорлик жамиятлари учун қўшимча молиявий харажатларни келтириб чиқаришини ҳисобга оладиган бўлсак, қарорлар қабул қилиш жараёни ҳар томонлама тизимли ёндашувни талаб қилади;

иккинчидан, капитални бюджетлаштириш жараёни бир нечта тамойиллар асосида шаклланиши эътиборга олган ҳолда ушбу тамойиллар активларга сармоя киритиш, қўшиб олиш ва бирлашиш, фаолиятни таркибий ўзгартириш, диверсификация, халқаро капитал бозорида ресурслар жалб қилиш сингари корпоратив қарорларга мослаштирилган бўлиши керак;

учинчидан, капитални бюджетлаштиришда қўлланиладиган баҳолаш тамойиллари фонд бозорини таҳлил қилиш ва инвестиция портфелини бошқаришда қўлланиладиган баҳолаш тамойилларига ўхшашдир. Бозор таҳлилчилари ва портфель менежерлари томонидан қўлланиладиган кўплаб усуллар капитални бюджетлаштириш усулларига асосланади. Ўз набатида бозорни таҳлил қилиш ва портфельни бошқаришдаги баъзи инновацион ёндашувлар ҳам капитал бюджетига мослаштирилган.

Мамлакатимиз акциядорлик жамиятларида капитал бюджетлаштириш ва инвестицион қарорлар қабул қилишнинг амалий жиҳатларини такомиллаштиришда қуйидагиларга алоҳида аҳамият қаратиш лозим:

биринчидан, акциядорлик жамиятлари молиявий стратегиясини ишлаб чиқиш бугунги кунда улар олдида турган молиявий ресурсларни шакллаштириш ва манбаларни оптималлаштириш, инвестицион имкониятларни ошириш, корпоратив баҳолаш амалиётини такомиллаштириш сингари муҳим илмий-амалий йўналишларда ижобий ечимларни ҳал қилишда муҳим аҳамият касб этади. Таъкидлаш лозимки, бугунги кунда мамлатимизда фаолият юритаётган аксарият акциядорлик жамиятларининг молиявий барқарорлик даражасини паст даражада сақланиб қолаётганлиги, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларини жорий этиш билан боғлиқ кечикишлар, корпоратив бошқарувнинг замонавий стандартларини жорий этиш билан боғлиқ муаммоларнинг мавжудлиги айнан тадқиқот мавзусини долзарб эканлигини намоён этиш билан бир қаторда мазкур йўналишдаги халқаро амалиёт тажрибаларидан самарали фойдаланишни тақозо этади.

Акциядорлик жамиятларида замонавий молиявий бошқарув механизминини самарали ташкил этишда молиявий рискларни бошқариш сиёсатини ишлаб чиқиш алоҳида ўрин эгаллайди. Хорижий компаниялар амалиётда молиявий рискларни бошқариш ва уларни салбий оқибатларини юмшатиш мазкур сиёсатнинг бош мақсади ҳисобланади. Молиявий рискларни бошқариш сиёсати умумий қоидалар, ташқи муҳит, мақсадларни белгилаш, молиявий рискларни туркумлаш (идентификациялаш), рискларни эконометрик баҳолаш, алоқа ва ахборот ҳамда мониторинг сингари йўналишлар доирасида ишлаб чиқилиб компания стратегиясини белгилашда фойдаланилади. Таъкидлаш лозимки, бозор муносабатлари шароитида рискларни минималлаштиришнинг асосий усулларида бири диверсификациялаш ҳисобланади. Диверсификация инвестицион портфель таркибидаги активларнинг ўзаро корреляцион боғланишини имкон қадар минималлаштириш имкониятини бериш билан бирга

маълум бир рискларнинг салбий молиявий оқибатларини юмшатишда муҳим аҳамиятга эга.

Молиявий қарорлар қабул қилиш нафақат истиқболдаги стратегияларни ишлаб чиқиш билан боғлиқ масалалар балки жорий фаолиятни молиявий жиҳатларини ҳам ўз ичига камраб олади. Молиявий қарорлар қабул қилиш акциядорлик жамиятларининг молиявий масалалар бўйича раҳбар ўринбосарлари ёки молиявий менежерлардан ташқи ва ички омилларни ҳар томонлама таҳлил қила олиш, молиявий ресурсларни оптимал жойлаштириш, инвестицион қарорлар ва молиявий рискларни бошқариш билан боғлиқ соҳаларда чуқур амалий ва назарий кўникмаларни талаб қилади. Юқорида таъкидлаб ўтканимиздек, акциядорлик жамиятларида молиявий қарорлар қабул қилишнинг амалий ва назарий жиҳатлари кенг камровли мавзулардан бири бўлиб, мазкур йўналишда кўплаб илмий мақола ва тадқиқотлар олиб бориш жараёнида мазкур йўналишнинг муҳим жиҳатлари ёритиб борилади.

Муҳокама. Акциядорлик жамиятларида инвестицион қарорлар қабул қилиш, капитални бюджетлаштириш тамойиллари, рискларни баҳолаш инструментлари ва молиявий менежментнинг стратегик вазифалари ўзаро узвий боғлиқ жараёнлардир. Капитални бюджетлаштириш компаниянинг узоқ муддатли инвестициялари бўйича қарор қабул қилиш механизми сифатида иқтисодий таҳлил ва прогнозлашнинг муҳим йўналишидир. Бунда лойиҳаларнинг даромадлилик даражаси, рисклар таъсири, пул оқимлари, инвестиция қопланиш муддати каби кўрсаткичлар халқаро стандартлар асосида баҳоланади.

Халқаро адабиётларда капитални бюджетлаштириш инвестиция лойиҳаларини баҳолаш тизими сифатида қаралади ва унинг жараёнида компания қайси активларни модернизация қилиш, қайси лойиҳаларга сармоя киритиш бўйича стратегик қарорлар қабул қилади. Бу жараёнда асосий эътибор қуйидаги омилларга қаратилади: Инвестициянинг узоқ муддатда қопланиши – Капитал лойиҳалар бўйича киритилган сармоялар бир неча йил давомида даромад беради ва уларнинг самарадорлигини тўғри баҳолаш зарур. Инвестициянинг

даромадлилиги – Ҳар бир сармоя инвесторга максимал қиймат яратиши лозим, бу эса рискларни пухта таҳлил қилишни талаб этади. Риск омилларини ҳисобга олиш – Лойиҳалар тизимли ва тизимга боғлиқ бўлмаган рисклар таъсирида бўлади, шунинг учун рискларни идентификация қилиш ва баҳолаш муҳим ҳисобланади.

Шунингдек, капитални бюджетлаштириш жараёнида қабул қилинадиган қарорларнинг нотўғри танланиши компания учун қўшимча молиявий харажатларга олиб келиши мумкин. Шу сабабли қарор қабул қилиш тизими тизимли ёндашув асосида шакллантирилиши зарур. Капитални бюджетлаштириш тамойиллари фонд бозори таҳлили ва портфель бошқаруви тамойилларига ўхшаш бўлиб, бу жараёнлар ўзаро бир-бирини тўлдиради.

Молиявий бошқарув тизимини такомиллаштиришда рискларни бошқариш сиёсати алоҳида аҳамият касб этади. Халқаро компаниялар амалиётида рискларни диверсификация қилиш, иқтисодий моделлар асосида рискларни ўлчаш, молиявий оқибатларни юмшатиш бўйича самарали механизмлар қўлланилади. Айнан диверсификация инвестицион портфель рискларини камайтиришнинг энг асосий воситасидир.

Хулоса. Акциядорлик жамиятларида инвестицион рискларни баҳолаш ва капитални бюджетлаштириш бўйича аниқ методологиянинг етишмаслиги, корпоратив бошқарувнинг замонавий стандартлари тўлиқ жорий этилмаганлиги, халқаро молиявий ҳисобот стандартларининг секин татбиқ этилаётгани секторда тизимли ислохотларни талаб этади. Замонавий молиявий бошқарув механизмлари асосида инвестицион лойиҳаларнинг самарадорлигини баҳолаш, рискларни минималлаштириш ва молиявий стратегияни тўғри белгилаш акциядорлик жамиятларининг молиявий барқарорлигини оширишга хизмат қилади. Шунингдек, капитални бюджетлаштиришнинг халқаро тамойилларини миллий амалиётга мослаштириш, инвестицион қарорлар сифатини ошириш ва корпоратив баҳолаш инструментларини жорий этиш бозор иқтисодиёти шароитида долзарб масаладир.

Тавсиялар. Миллий корпоратив баҳолаш тизимини такомиллаштириш – Халқаро амалиётдаги баҳолаш методларини босқичма-босқич миллий амалиётга татбиқ этиш лозим. Инвестицион рискларни баҳолаш методологиясини ишлаб чиқиш – Акциядорлик жамиятлари учун ягона методология ва стандартларни жорий этиш тавсия қилинади. Капитални бюджетлаштиришда замонавий усулларни қўллаш – НПВ, ИРР, ПИ, ДПП каби халқаро индикаторлардан кенг фойдаланиш зарур. Диверсификация сиёсатини кучайтириш – Рискларни камайитиришнинг асосий омили сифатида диверсификация стратегиясини амалиётга жорий этиш муҳим. Молиявий стратегияни қайта кўриб чиқиш – Акциядорлик жамиятлари молиявий ресурсларни шакллантириш ва бошқаришда инновацион ёндашувларни қўллаши лозим. Халқаро молиявий ҳисобот стандартларини жорий этишни жадаллаштириш – Молия ҳисоботининг шаффофлиги инвесторлар ишончини оширади. Менежерлар малакасини ошириш – Инвестицион қарорлар қабул қилиш, рискларни бошқариш ва молиявий таҳлил бўйича мунтазам ўқитиш тавсия этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Тошматов К.Ф. Фермер хўжаликларини кредитлаш механизмини такомиллаштириш орқали қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ривожлантириш. И.ф.н. илм. дар. ол. уч. ёз. дисс. автореф..- Тошкент, 2010. - Б. 14.
2. Омонов А.А. Тижорат банкларининг ресурсларини самарали бошқариш масалалари. и.ф.д. илм. дар. ол. уч. тақд. эт. дисс. автореф. - Тошкент, 2008. - 35 б.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги Фармони. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида//www.lex.uz.
4. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг. Пер. с англ. - М.: Альпина Паблишер, 2017. - С. 648.

5. Мазурина Т.Ю. Банковское инвестиционное кредитование: современное состояние, проблемы и перспективы развития// Деньги и кредит.-Москва, 2013.- №4.-С. 33;